

Jakub Sukiennik

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
e-mail: jakub.sukiennik@ue.wroc.pl

PATH DEPENDENCE – PROCES PRZEKSZTAŁCEŃ INSTYTUCJONALNYCH

PATH DEPENDENCE – PROCESS OF INSTITUTIONAL CHANGES

DOI: 10.15611/pn.2017.493.12

JEL Classification: D02

Streszczenie: W ramach koncepcji *path dependence* (zależności ścieżkowej) niektóre procesy można określić jako podporządkowane własnej historii, co oznacza, że ich rozwój jest zależny od ich historycznego kształtowania się. Tym samym dany proces rozwija się wedle różnych ścieżek rozwoju, które mogą prowadzić do osiągnięcia rozmaitych stanów równowagi. Podobnie przeobrażenia instytucjonalne są uwarunkowane wydarzeniami mającymi miejsce w przeszłości i teraźniejszości. Wydarzenia z początku ścieżki mogą utrudniać lub wykluczać możliwość osiągnięcia pewnych stanów na dalszych etapach rozwoju instytucji. Innymi słowy, niektóre ścieżki rozwoju mogą być zablokowane lub trudne do obrania. Celem niniejszego artykułu jest opis zjawiska *path dependence* w procesie przekształceń instytucjonalnych, a także próba zidentyfikowania zdarzeń, które zapoczątkowały ścieżkę zależności – rozwoju regulacji na rynku narkotyków.

Słowa kluczowe: *path dependence*, zależność ścieżkowa, nowa ekonomia instytucjonalna, rynek narkotyków.

Summary: Under the concept of path dependence, processes can be defined as subordinate to their own history, that is, their development depends on their historical formation. Thus, a given process develops according to different paths that can lead to various equilibrium states. Likewise, institutional transformations are conditioned by events that take place in the past and present. These events may hinder or exclude the possibility of achieving certain states at future stages of institutional development. In other words, some development paths, such as optimal for the community, may be blocked or difficult to peel. The purpose of this article is to describe path dependence in the context of institutional transformations, and an attempt to identify events that have triggered a path of dependence on the drug market

Keywords: path dependence, new institutional economy, drug market.

1. Wstęp

Koncepcja *path dependence*¹ (zależności ścieżkowej) po raz pierwszy została przedstawiona przez P. Davida oraz B. Arthura i niemal od razu wzbudziła szerokie zainteresowanie [Arthur 1989; David 1992]. Idea tego badania polega na tym, że identyfikowany jest związek między decyzjami podjętymi w przeszłości a stanem obecnym i przyszłym. Uwaga zaś jest skupiona na ograniczeniach dotychczasowego kierunku rozwoju. Do popularyzacji niniejszej koncepcji przyczynił się m.in. noblista D. North, pisząc o procesie przekształceń instytucjonalnych. Wyjaśniał on bowiem, odwołując się do zależności ścieżkowej, że na płaszczyźnie instytucjonalnej może dojść do przyjęcia rozwiązań w następstwie przeszłych decyzji, które determinują teraźniejsze i przyszłe kształtowanie się instytucji [North 1990].

Omawiając *path dependence*, należy również zauważyć, że narzędzia analityczne, którymi dysponują nauki społeczne, są dobrze dopasowane do analizy statycznych sytuacji. Jednak nie pozwalają one na zrozumienie niektórych procesów zmieniającego się świata [Somers 1998; David 2000]. Koncepcja zależności ścieżkowej stanowi więc swego rodzaju remedium i pozwala na wyjaśnienie przypadków, które przeczą przewidywaniom dotychczasowych teorii, lub tych przypadków, które były niemożliwe do wytłumaczenia z ich perspektywy. Celem artykułu jest omówienie koncepcji *path dependence*, a także odniesienie się w jej ramach do źródeł i przebiegu procesu przemian instytucjonalnych. W artykule podjęto również próbę zidentyfikowania zdarzeń, które nadały kierunek rozwoju regulacji na rynku narkotyków.

2. Koncepcja *path dependence*

2.1. Szerokie i wąskie ujęcie *path dependence*

W literaturze spotykane są dwa podejścia do *path dependence*, które można podzielić na szeroki i wąski nurt. Cechą szerokiego ujęcia jest założenie, że decyzje z przeszłości oddziałują na późniejsze wydarzenia w danym łańcuchu wydarzeń. Koncepcja zależności od ścieżki jest więc analizą polegającą na wyjaśnianiu aktualnego układu, np. instytucjonalnego, jako rezultatu odległych czasowo przyczyn, który z jakichś powodów jest reprodukowany [Meyer-Stamer 1998].

Z kolei wąskie ujęcie bazuje na tym, że początkowo identyfikowane są elementy odpowiadające za powstanie ścieżki zależności, tzw. mało znaczące i nieprzewidzia-

¹ W literaturze polskojęzycznej można odnaleźć liczne próby tłumaczenia terminu *path dependence*, począwszy od przykładu pochodzącego z pracy R. Putnama z 1995 r., tj. zależności od szlaku, po spotykane w innych publikacjach, jak: zależność od ścieżki, zależność ścieżkowa, ścieżka rozwojowa, trajektorie rozwojowe, pułapka gorszego produktu itp. Mimo mnogości tłumaczeń, w niniejszym artykule *path dependence* będzie określane jako zależność ścieżkowa lub zależność od ścieżki, podobnie jak w pracach B. Domańskiego i innych [Putnam 1995; Dzionek-Kozłowska 2009; Domański (red.) 2003; Sukiennik, Dokurno, Fiedor 2017].

ne wydarzenia². Następnie określone są czynniki odpowiadające za reprodukcję danego rozwiązania. Warunkiem koniecznym mówienia o *path dependence* jest wyodrębnienie sekwencji o charakterze przyczynowo-skutkowego ciągu o własnościach deterministycznych [Mahoney 2000]. Z kolei pozostawanie na ścieżce zależności wynika z tego, że wydarzenia z początku sekwencji mają istotny wpływ na jej późniejszy przebieg, a te zachodzące po jakimś czasie mają coraz mniejsze znaczenie. Prowadzi to do tzw. zamknięcia w ścieżce (*lock-in*), które jest uprawdopodobnione wówczas, gdy [David 1985]:

- korzystanie z dobra wymaga uprzedniego dostosowania kapitału rzeczowego i ludzkiego,
- pojawia się koszt zatopiony w związku z przystosowaniem tego kapitału i ewentualnymi zmianami kierunku rozwoju,
- występuje zjawisko rosnących przychodów lub efektów sieci. Badacze wskazują na dwa rodzaje efektów sieci, tj. [Kwaśnicki 2003]:
- bezpośredni efekt sieci – liczba kupujących określa wartość produktu,
- pośredni efekt sieci – dobra komplementarne przyczyniają się do wzrostu zakupów innych dóbr.

B. Arthur [1989] za źródło *path dependence* uznaje rosnące korzyści skali, których przyczyną mogą być: wysoki koszt uruchomienia, dynamiczny proces uczenia się, efekty koordynacji czy też samowzmacniające się oczekiwania. Krytycy koncepcji zależności ścieżkowej twierdzą, że zjawisko rosnących przychodów jest możliwe, lecz w praktyce rzadko występuje. Z kolei dominacja danego standardu nie jest związana ze wspomnianym zjawiskiem czy też z efektami sieci, a występuje dlatego, że pewne rozwiązania w danym czasie są lepsze od innych [Liebowitz, Margolis 1994].

2.2. Ścieżki samowzmacniające, zjawisko zamknięcia w ścieżce, ścieżki reakcyjne

Ścieżka samowzmacniająca to taka, której specyficzne wydarzenie nadało kierunek i po pewnym czasie jego zmiana jest trudna lub niemożliwa. Jest to spowodowane rosnącymi korzyściami lub potencjalnymi niekorzyściami zmiany kierunku rozwoju, które wynikają z wyboru początkowego. Wówczas dochodzi do tzw. zamknięcia na ścieżce (*lock-in*), czyli stanu, w którym produkt/zachowanie/rozwiązanie jest nieustannie powielane. Owa powtarzalność decyduje o przewadze rynkowej, politycznej lub społecznej [Szmigiel-Rawska 2014]. Zjawisko zamknięcia na ścieżce może być również wyjaśniane w kategoriach funkcjonalnych, tj. dany stan jest utrzymy-

² Pojęcie nieprzewidzianego wydarzenia w anglojęzycznej literaturze pojawia się jako *contingent event*, *chance*, lub *small/insignificant event*, czyli kolejno: nieoczekiwane wydarzenie, szansa bądź małe/nieznaczące wydarzenie. Nieprzewidzianymi wydarzeniami mogą być więc indywidualne decyzje i losowe zjawiska, których wpływu nie uwzględnia przyjmowany wzorzec wyjaśniający [Gwosdz 2004].

wany, gdyż służy on interesom pewnych grup lub wierzy się w jego słuszność [Sukiennik 2016].

Z kolei ścieżki reakcyjne są sekwencjami czasowo uporządkowanych i przyczynowo-skutkowych wydarzeń, w których każde z nich jest reakcją na poprzednie i przyczyną kolejnych. Innymi słowy, mamy do czynienia z przekształceniami, np. instytucji, czyli dane wydarzenie, np. A, prowadzi do B, B prowadzi do C, C do D itd. [Gwosdz 2004].

3. System instytucjonalny i równowaga instytucjonalna a proces przekształceń instytucjonalnych

3.1. System instytucjonalny

System instytucjonalny jest definiowany jako kombinacja zróżnicowanych instytucji formalnych, które mogą się zmieniać w czasie jednego pokolenia, oraz nieformalnych, przekształcających się przez wiele generacji [Williamson 2000]. System ten możemy również rozumieć jako sieć wzajemnych powiązań między strumieniami działań w gospodarce, tj. konsumpcji, produkcji i wymiany.

Instytucje są efektywne przy założeniu, że system instytucjonalny jest zharmonizowany, tj. funkcjonuje w warunkach zgodności instytucji, zwiększa przewidywalność interakcji międzyludzkich i obniża niepewność w procesach gospodarowania. Instytucje o wysokiej jakości redukują więc koszty transakcyjne³. Dodatkowo, jeżeli są one zharmonizowane, to ma miejsce samoumacnianie się i reprodukcja instytucji, dzięki czemu funkcjonowanie systemu jest mniej kosztowne [Leković 2011].

3.2. Równowaga instytucjonalna

Równowaga instytucjonalna oznacza stan, w którym gospodarka ciągle się rozwija i funkcjonuje prawidłowo, a koszty transakcyjne są na możliwie niskim poziomie, nawet mimo krótkookresowych nierównowag na poszczególnych rynkach. Jest to więc równowaga długookresowa. Stan instytucjonalnej równowagi nie oznacza statycznego punktu, lecz raczej spełnienie określonych kryteriów w dynamicznym otoczeniu i w długim okresie. Do kryteriów tych możemy zaliczyć [Wilkin 2011]: zrównoważenie potrzeb różnych członków społeczeństwa; nakłanianie jednostek funkcjonujących w społeczeństwie do przestrzegania reguł porządku; zapewnienie ciągłości reguł; zapewnienie przewidywalności zachowań innych członków społeczeństwa.

Równowaga instytucjonalna oznacza, że opozycyjne siły muszą się tolerować, a żadna z nich nie może wyeliminować wszystkich innych. Działania grup interesu

³ Do mierników jakości instytucji możemy zaliczyć np. wysokość kosztów transakcyjnych, stopień przejrzystości prawa, wskaźniki konkurencyjności. Z kolei efektywność fragmentów systemu instytucjonalnego można analizować w warunkach laboratoryjnych [Jakubowski, Kuśmierczyk 2009; Camacho-Cuena, Requate 2012].

nie mogą zatem prowadzić do monopolizacji i forsowania interesów wąskiej zbiorowości, ponieważ w takim wypadku nieefektywność instytucji będzie pogłębianą. Można jednak przypuszczać, że monopolizacja nie ma szans na przetrwanie w długim okresie, ponieważ dysproporcje korzyści i kosztów przyczynią się do pojawienia się grup o konkurencyjnych celach i podobnych zasobach. Grupy te będą wówczas dążyły do przekształcenia obowiązujących rozwiązań regulacyjnych. Kolejnym warunkiem utrzymania dynamicznej równowagi instytucjonalnej jest elastyczna struktura instytucjonalna, która ma zapewniać możliwość adaptowania się instytucji [Safarzyńska 2013].

3.3. Proces przekształceń instytucjonalnych

Aktywność społeczna dotyczy tzw. reguł gry w społeczeństwie oraz samej gry. Proces zmian instytucjonalnych powoduje zaś przekształcenie tych reguł oraz sposobu rozgrywania gry [Pejovich 1999]. Przeobrażenia instytucji mogą następować spontanicznie, w związku z zapotrzebowaniem zgłaszanym przez społeczeństwo, co jest pochodną zmieniających się warunków życia. W takim wypadku zmiany te powinny być zgodne z instytucjami nieformalnymi, lecz nie muszą być optymalne [Kingston, Caballero 2009]. Przekształcenia mogą wynikać również z tego, że popyt na nie zgłaszają grupy interesów – wówczas nowe przepisy są projektowane i implementowane przez legislatora, grupy interesu lub biurokratów, w tym wypadku mogą być one niezgodne z instytucjami nieformalnymi i/lub nieoptymalne.

Przeobrażenia instytucjonalne mogą mieć również charakter ewolucyjny – nowe formy instytucji wyłaniają się z porządku, w którym koegzystują pojedyncze jednostki, a instytucje zmieniają się w wyniku nieskoordynowanych decyzji tych jednostek [Greif, Kingston 2011]. Przekształcenia przebiegają więc na historycznie ukształtowanej ścieżce rozwoju, co oznacza, że wdrażanie zmian jest uwarunkowane wydarzeniami mającymi miejsce w przeszłości i teraźniejszości. Wydarzenia te zaś mogą utrudniać lub wykluczać pewne stany na dalszych etapach rozwoju danego procesu. Niektóre ścieżki rozwoju są więc zablokowane lub trudne do obrania. Efektywna zmiana instytucjonalna wymaga tego, żeby wziąć pod uwagę nagromadzony w procesie historycznym kapitał kulturowy i system wartości [Woźniak 2008].

Istotne oddziaływanie na proces zmian instytucjonalnych mają m.in. wysokie koszty zatopione, co stanowi podobieństwo do koncepcji *path dependence*. Oznacza to, że jeżeli nowa instytucja ma zastępować starą, to pojawi się koszt zatopiony wynikający ze zmiany instytucji. Jednocześnie wzrosną wydatki wynikające z kosztów ponoszonych ze względu na likwidację starej regulacji i wydatków na wdrożenie nowej. Można zatem przypuszczać, że niektóre instytucje mogą nie być zmieniane właśnie ze względu na wysoki koszt zatopiony lub wówczas, gdy koszty niedopasowania instytucji są niskie [Lissowska 2008]. Może to jednak prowadzić do nadmiernego rozrostu agendy egzekwującej regulację, co będzie utrudniało przyszłe zmiany instytucjonalne. Trudności z przekształceniami instytucjonalnymi wynikają także

z kosztów transakcyjnych związanych z negocjacjami społecznymi oraz z lepkości instytucji. Lepkość ta oznacza, że instytucje nie są częścią modularnego systemu, lecz są one komplementarne z punktu widzenia całego systemu.

Podsumowując, ze względu na wysokie koszty projektowania, implementowania i egzekwowania instytucji oraz jej późniejszej obsługi proces przekształceń instytucjonalnych jest kapitałochłonny. Trudność przeprowadzenia procesu zmian instytucjonalnych jest związana z tym, że każdorazowo ponoszone są koszty poszukiwania najlepszych rozwiązań. Dodatkowo wprowadzenie określonych regulacji wymaga dostosowania kapitału ludzkiego do zmian – o czym wspominają B. Arthur i P. David w koncepcji *path dependence*. Ważnym elementem procesu projektowania instytucji i zmian regulacji pozostają więc prześledzenie historycznej ścieżki rozwoju oraz identyfikacja komplementarnych norm i regulacji.

4. *Path dependence* – rynek narkotyków

Początkowo należy zidentyfikować zdarzenia odpowiadające za powstanie ścieżki zależności na rynku narkotyków. Aktywność państwa w tym obszarze została zapoczątkowana na szerszą skalę w XIX-wiecznych Chinach. Nastąpił wówczas znaczny wzrost wymiany handlowej między Chinami i krajami kapitalistycznymi. Handlem były jednak zainteresowane przede wszystkim kraje Zachodu, które za chińskie towary płaciły dużymi ilościami srebra. Kluczowym elementem pozostało więc znalezienie dobra, które mogłoby być sprzedawane w Chinach i pozwoliłoby uniknąć ciągłych wypłat srebra. Problem ten został rozwiązany w latach 30. XIX wieku na skutek rozwinięcia masowego handlu opium. Środek ten od VIII wieku był używany w Państwie Środka jako lekarstwo, a od XVII wieku zapanował zwyczaj jego palenia, co było związane z przejściem zwyczaju palenia opium i tytoniu od holenderskich kupców. Zwyczaj ten wkrótce przeniósł się na całe wybrzeże prowincji Fukien. Zaczęto więc wprowadzać zakazy handlu opium, kolejno w latach 1729, 1796, 1800, 1805, 1809 i 1829, które były związane nie tyle ze szkodliwością konsumpcji, ile z działalnością cudzoziemskich kupców na terenie nadmorskich prowincji. Tym samym handel opium w Chinach już od początku XIX w. był nielegalny i rozwijał się wyłącznie w formie przemytu i kontrabandy, które były prowadzone przez zagranicznych kupców [Feige, Miron 2008].

Warto odnotować, że od 1733 r. Kompania Wschodnioindyjska oficjalnie zakazywała sprzedaży opium, lecz w rzeczywistości środek ten sprzedawano prywatnym kupcom, którzy później brali udział w tzw. krajowej wymianie między Indiami a Chinami. Przemyt i handel opium przez długi czas rozwijały się bezkarnie, ponieważ brakowało środków, które miałyby prowadzić do egzekwowania przepisów. Dodatkowo wymiana była wspierana przez chińskich urzędników, którzy dzięki niej osiągalni nielegalne korzyści majątkowe. Rosnąca konsumpcja tego środka spowodowała jednak, że cesarz zainicjował debatę na jego temat. Wypracowano wówczas trzy stanowiska. Jedna grupa domagała się zalegalizowania opium, co miało

doprowadzić do zwiększenia dochodów celnych oraz zmniejszenia odpływu srebra. Kolejna opowiadała się za całkowitym zakazem handlu oraz wyeliminowania używania opium. Ostatnia była za zachowaniem *status quo* – badacze twierdzą, że osoby reprezentujące takie stanowisko czerpały znaczne dochody z łapówek za handel opium. Ostatecznie cesarz opowiedział się za prohibicją, a w Kantonie, w którym odbywał się handel z cudzoziemcami, wprowadzono środki przeciwdziałające sprzedaży opium, co było przyczynkiem do wybuchu pierwszej wojny opiumowej w 1839 r. [Rodziński 1974].

Idąc dalej, w latach 1850-1890 do Kalifornii przybyło ok. 100 tys. chińskich imigrantów zatrudnianych przy budowie linii kolejowych. Wielu z nich osiedliło się później w Stanach Zjednoczonych – głównie w San Francisco, tworząc getto – Chinatown. Między miejscową ludnością a Chińczykami rozpoczęła się silna konkurencja o pracę, w której przewagę osiągnęli Chińczycy, w wyniku czego zrodził się konflikt. Amerykanie wprowadzili ustawodawstwo, które w rozmaity sposób regulowało różne aspekty obyczajowości Chińczyków. Członek prezydenckiej Komisji ds. Filipin – C. Denby wypowiedział się następująco w tej kwestii: „gdziekolwiek pojawiają się Chińczycy, wypierają pozostałych. Ludność ta jest konkurencyjna, sprzedaje swoje usługi po najniższej cenie i pracuje taniej niż inni” [Report... 1901]. Zwieńczeniem tego procesu było wprowadzenie w 1878 r. zakazu palenia opium, który miał być odpowiedzią na szerzące się zjawisko użytkowania tej substancji przez klasę średnią w palarniach odwiedzanych przez chińskich robotników [Heath 1992]. Jak twierdzi K. Krajewski, „zakaz dotyczący opium nie był w żadnym wypadku podyktowany troską o zdrowie chińskiej mniejszości czy też na przykład o wydajność pracy jej przedstawicieli. Były to kwestie całkowicie obojętne twórcom owego zakazu, którego jedynym celem było utrudnienie zniechęceniu Chińczykom w maksymalnie możliwy sposób życia” [Krajewski 2001].

Późniejsze międzynarodowe regulacje rynku narkotyków były związane z wydarzeniami mającymi miejsce na Filipinach i ich aneksją przez Stany Zjednoczone Ameryki w 1898 roku. Podczas wcześniejszego panowania Hiszpanów wielu spośród ok. 70 tys. chińskich mieszkańców wysp paliło opium, jednak nie sprzedawano go rodowitym mieszkańcom, a samo wytwarzanie było objęte państwowym monopolem. Wkrótce po przejęciu Filipin Amerykanie wprowadzili plan likwidacji konsumpcji opium. Zamknięto palarnie i wprowadzono zakazy produkcji i palenia tej substancji, co było próbą zniechęcenia Chińczyków do osiedlania się na amerykańskich posiadłościach. Działanie to zbiegło się jednak w czasie z epidemią cholery na Filipinach w 1902 r. oraz próbami jej leczenia za pomocą opium. Doprowadziło to do znaczącego wzrostu konsumpcji wśród rodzimej ludności oraz rozkwitu czarnego rynku tej substancji. Wkrótce potem próbowano przywrócić monopol na produkcję opium, co miało się przyczynić do likwidacji czarnego rynku. Propozycja ta spotkała się jednak z silnym oporem amerykańskich misjonarzy, jak np. C. Brenta – biskupa Kościoła Episkopalnego Filipin, który uważał prohibicję za główną chrześcijańską misję, a samą konsumpcję opium traktował jako wielki

grzech. Działania C. Brenta doprowadziły do tego, że rząd w Waszyngtonie wycofał się z propozycji przywrócenia monopolu produkcji, a zamiast tego powołano Komisję ds. Opium [Lyman 2010]. Po opublikowaniu w 1904 r. wniosków Komisji zakaz na Filipinach został podtrzymany, co jednak nie wpłynęło na poziom konsumpcji i podaży opium. Warto zauważyć, że w tym samym czasie opinie amerykańskich ekspertów ds. opium były odrzucane lub lekceważone, a uwagę skupiano na odczuciach opinii publicznej. Należy pamiętać, że na rynku pracy w San Francisco doszło do konfliktu między Amerykanami i Chińczykami. Prohibicyjna postawa USA wobec opium mogła być również związana z tym, że Stany Zjednoczone były zainteresowane rozwojem wymiany handlowej z Chinami. W takim wypadku przyjęcie prohibicyjnej postawy mogło być wygodne z punktu widzenia interesów państwa. Zakaz handlu tą substancją godził dodatkowo w Wielką Brytanię, która zajmowała uprzywilejowaną pozycję w wymianie handlowej z Chinami. Jak podaje P. Selling, „kraj, który nie popierał restrykcyjnej polityki wobec opium, napotykał poważne trudności w nawiązywaniu przyjacielskich, opartych na zaufaniu, stosunków z Chinami” [Krajewski 2001].

Powyższe czynniki doprowadziły do wprowadzenia w 1909 r. zakazu importu opium na poziomie federalnym USA. Rząd Stanów Zjednoczonych opowiedział się również za całkowitym zakazem stosowania tego środka do celów niemedycznych. Dodatkowo działania ówczesnych mediów i niektórych przedstawicieli rządu spowodowały, że pojęcie narkomana zmieniło swoją treść – z osoby chorej i godnej współczucia na jednostkę odurzającą się dla przyjemności, która para się działalnością przestępczą. Wydaje się, że przyjęcie zakazów opiumowych miało także potwierdzać moralizatorskie stanowisko USA na arenie międzynarodowej oraz służyć jako przykład dla innych państw podczas konferencji w Szanghaju, której przewodniczył C. Brent⁴. W trakcie tej konferencji przyjęto postanowienia, które miały ograniczyć stosowanie opium, a także podkreślić poparcie dla Chin, w których starano się wyeliminować konsumpcję opium [Raczkowski (red.) 2009].

Podsumowując, można przypuścić, że początki działania państwa na rynku narkotyków były związane z interesami politycznymi i gospodarczymi oraz z pewnymi przekonaniem, nie zaś ze szkodliwym oddziaływaniem tych substancji i próbą redukcji kosztów społecznych związanych z ich konsumpcją. Powyższe elementy należy uznać za zdarzenie niespodziewane – zgodnie z koncepcją *path dependence*. Działania te najprawdopodobniej jednak nie przyczyniłyby się do ukształtowania ścieżki zależności o charakterze samowzmacniającym w postaci prohibicyjnych przepisów na rynku narkotyków na świecie. W tym czasie jednak większość europejskich państw była zmuszona przyjąć postanowienia konwencji haskiej z 1912 r., co było wymogiem traktatu wersalskiego z 1919 r., który w art. 295 zobowiązywał do ratyfikacji tej konwencji i przyjęcia ustawodawstwa krajowego ds. narkotyków. Według

⁴ C. Brent kierował również obradami podczas konferencji na temat opium w Hadze w latach 1911-1912.

ekspertów włączenie do traktatu wersalskiego postanowień konwencji haskiej wynikało z inicjatywy Stanów Zjednoczonych, co dało początek trwającej kilkadziesiąt lat ścieżce zależności w obszarze restrykcyjnych rozwiązań instytucjonalnych obowiązujących na rynku narkotyków [Lyman 2010; Kleiman, Hawdon (eds.) 2011].

Można również przypuszczać, że czynnikami, które odpowiadały za umacnianie się ścieżki zależności i reprodukcję rozwiązań instytucjonalnych na rynku narkotyków, były kolejno:

- przyjęcie krajowych regulacji dotyczących narkotyków – wymóg traktatu wersalskiego,
- powołanie krajowych i międzynarodowych agend regulacyjnych w obszarze rynku narkotyków, co wymagało wydatków na rzecz dostosowania kapitału rzeczowego i ludzkiego,
- niewielka skala problemu pozwalająca rosnąć agendzie regulacyjnej (np. w Polsce narkotyki zostały uznane za problem społeczny w drugiej połowie XX wieku) [Abucewicz 2012],
- monopolizacja rynku regulacji w obszarze rynku narkotyków – w postaci dominacji państwowej grupy interesu, tj. agendy regulacyjnej.

Wydaje się, że zdarzenia z początku ścieżki zależności na rynku narkotyków przyczyniły się do systematycznego wzrostu kosztów oraz trudności zmian instytucjonalnych w tym obszarze wraz z upływem czasu. Wynika to z wysokich kosztów zatopionych, które są pochodną wydatków poniesionych na rzecz dostosowywania kapitału rzeczowego i ludzkiego, w tym także wydatków na rzecz wzrostu efektywności działania agendy odpowiadającej za egzekwowanie regulacji i specjalizacji jednostek funkcjonujących w jej strukturach. Ponadto monopolizacja regulacji rynku narkotyków przez państwowe grupy interesu, a także ich wysoki stopień koncentracji, zorganizowania i znajomości członków, przede wszystkim zaś wysoki stopień skuteczności działania tych grup mogły odegrać istotną rolę w związku z ewentualnymi planami zmian instytucjonalnych. Mogło to być spowodowane dużą siłą polityczną grup interesu; im większa agenda, tym większa liczba głosów, a zatem i siła polityczna; wykorzystywaniem problemu narkotyków jako tzw. dogodnego wroga itp. Ostatecznie można przypuszczać, że w obszarze regulacji rynku narkotyków powstała ścieżka zależności i mogło dojść do zjawiska zamknięcia w ścieżce.

5. Zakończenie

Efektywnie funkcjonujący system instytucjonalny sprzyja rozwojowi gospodarstwu oraz wzrostowi zaufania do działań państwa i wzrostowi kapitału społecznego. Warto zauważyć, że bez zapotrzebowania społeczeństwa na instytucje o wysokiej jakości nie będzie reform instytucjonalnych [Fukuyama 2004]. Obecność silnych i konkurencyjnych grup interesów jest zatem pożądana.

Wydaje się, że w procesie implementowania zmian instytucjonalnych najważniejsze jest, aby ustanawiając lub modyfikując instytucje formalne, respektować

reguły funkcjonujące w społeczeństwie. Należy więc zachować komplementarność instytucji i zwracać uwagę na historyczny proces ich kształtowania, tj. ścieżkę zależności, oraz wartości obowiązujące w społeczeństwie. Instytucje nieformalne zmieniają się powoli, a więc kształtowanie ładu instytucjonalnego będzie zwiększało spójność instytucjonalną, która będzie się przyczyniała do wzrostu przewidywalności działania systemu i jednostek funkcjonujących w jego obrębie. Ta rola instytucji powoduje, że ewolucja instytucjonalna ma cechy zależności od ścieżki. Niektóre struktury instytucjonalne nie są więc efektywne, a ich zależność od ścieżki sprawia, że pozostają przez długi okres niezmiennie [Martin, Sunley 2006]. Mimo to charakter systemu instytucjonalnego, w tym jego duża dynamika, wiąże się z tym, że w długim okresie instytucje mają szansę ulec przekształceniom w kierunku pożądanych stanów i uciec z krótko- lub średniookresowej, a tym samym tylko tymczasowo zamkniętej, ścieżki rozwoju.

Literatura

- Abucewicz M., 2012, *Narkomania – problem w perspektywie konstruktywistycznej*, IPSiR, Warszawa.
- Arthur B., 1989, *Competing technologies, increasing returns and lock-in by historical events*, *The Economic Journal*, vol. 99, no. 394, s. 116-131.
- Bałtowski M., Miszewski M., 2006, *Transformacja gospodarcza w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Camacho-Cuena E., Requate T., 2012, *The regulation of non-point source pollution and risk preferences: An experimental approach*, *Ecological Economics*, no. 73, s. 179-187.
- Davenport-Hines R., 2006, *Odurzeni. Historia narkotyków 1500-2000*, W.A.B., Warszawa.
- David P., 1985, *Clio and the Economics of QWERTY*, *American Economic Review*, vol. 75, no. 2, s. 332-337.
- David P., 1992, *Heroes, herds and hysteresis in technological history: Thomas Edison and the battle of the system reconsidered*, *Industrial and Corporate Change* 1, s. 129-180.
- David P., 2000, *Path dependence, its critics and the quest for 'historical economics'*, Working Paper, All Souls College, Oxford University.
- Domański R. (red.), 2003, *Recent advances in urban and regional studies*, *Studia Regionalia*, 12.
- Dzionek-Kozłowska J., 2009, *Transformacja ustrojowa z perspektywy koncepcji path dependence*, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr 74, *Ekonomia* 3. Mikroekonomia i Ekonomia Instytucjonalna, Wrocław, s. 213-226.
- Feige C., Miron J., 2008, *The opium wars, opium legalization and opium consumption in China*, *Applied Economics Letters*, 15(12), s. 911-913.
- Fukuyama F., 2004, *State-Building. Governance and World Order in 21st Century*, Cornell University Press.
- Godłów-Legiędź J., 2005, *Nowa ekonomia instytucjonalna i rozwój regionalny*, [w:] Bocian A.F. (red.), *Rozwój regionalny – konsekwencje integracji*, Fundacja Promocji Rozwoju Podlasia, Białystok.
- Greif A., Kingston C., 2011, *Institutions: Rules or Equilibria?*, [w:] Schofield N., Caballero G. (eds.), *Political Economy of Institutions, Democracy and Voting*, Springer-Verlag, Berlin.
- Gwosdz K., 2004, *Koncepcja zależności od ścieżki (path dependence) w geografii społeczno-ekonomicznej*, *Przegląd Geograficzny*, t. 76, z. 4, PAN, Warszawa, s. 433-456.
- Heath D., 1992, *US Drug Control Policy: A Cultural Perspective*, *Daedalus*, vol. 121.
- Jakubowski R., Kuśmierczyk P., 2009, *The experimental studies on efficiency of market institutions*, *Ekonomia*, Wrocław, s. 302-310.

- Kingston C., Caballero G., 2009, *Comparing theories of institutional change*, Journal of Institutional Economics, vol. 5, no. 2.
- Kleiman M., Hawdon J. (eds.), 2011, *The Encyclopedia of Drug Policy*, SAGE, vol. 1, 2.
- Krajewski K., 2001, *Sens i bezsens prohibicji, Prawo karne wobec narkotyków i narkomanii*, Zakamycze, Kraków.
- Kwaśnicki W., 2003, *Skandalizowane ścieżki rozwoju przemysłu*, [w:] *Symulacja systemów gospodarczych*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, s. 93-120.
- Leković V., 2011, *Interaction of formal and informal institutions – impact on economic success*, Economics and Organization, vol. 8, no. 4, s. 357-370.
- Liebowitz S., Margolis S., 1994, *Network externality: An uncommon tragedy*, Journal of Economic Perspectives, vol. 8, no. 2, s. 133-150.
- Lissowska M., 2008, *Institutions for Market Economy. The Case of Poland*, C.H. Beck, Warszawa.
- Lyman M., 2010, *Drugs in Society*, Elsevier.
- Mahoney J., 2000, *Path dependence in historical sociology*, Theory and Society, 29, 4, s. 507-548.
- Martin R., Sunley P., 2006, *Path dependence and region and region and economic evolution*, Journal of Economic Geography, no. 6, issue 4, s. 395-437.
- Meyer-Stamer J., 1998, *Path dependence in regional development: Persistence and change in three industrial clusters in Santa Catarina, Brasil*, World Development, 26, 8, s. 1495-1511.
- Nadelmann E., 1990, *Global prohibition regimes: The evolution of norms in international society*, International Organization, vol. 44, no. 4, s. 479-526.
- North D.C., 1990, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Pejovich S., 1999, *The effect of interaction of formal and informal institutions on social stability and economic development*, Journal of Markets and Mortality, no. 2, s. 164-181.
- Pospiszyl I., 2010, *Patologie społeczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Putnam R., 1995, *Demokracja w działaniu*, Znak, Kraków.
- Raczkowski K. (red.), 2009, *Narkotyki: organizacja przestępczości i systemy przeciwdziałania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Report of the United States Philippine Commission to the Secretary of War for the Period from December 1, to October 15, 1901, Part II, Washington Government Printing Office 1901, <https://archive.org/stream/reportunitedsta02unkngoog#page/n5/mode/1up>.
- Rodziński W., 1974, *Historia Chin*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Safarzyńska K., 2013, *Evolutionary-economic policies for sustainable consumption*, Ecological Economics, no. 90, s. 187-195.
- Somers M., 1998, *We are no angels: Realism, rational choice and relationality in social science*, American Journal of Sociology, 104, 3, s. 722-784.
- Sukiennik J., Dokurno Z., Fiedor B., 2017, *System instytucjonalnej równowagi a proces zmian instytucjonalnych z perspektywy zrównoważonego rozwoju*, Ekonomista, nr 2, s. 121-143.
- Sukiennik J., 2016, *Regulacja rynku narkotyków a wolność osób*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 458, Wrocław, s. 101-115.
- Szmigiel-Rawska K., 2014, *Koncepcja zależności od ścieżki jako narzędzie wyjaśniania w badaniach ekonomicznej geografii politycznej*, Prace i Studia Geograficzne, t. 54, s. 149-161.
- Wilkin J., 2011, *Institutional equilibrium. What is about and what is its role in the economy?*, Economics, Wrocław, vol. 3, no. 15, s. 26-37.
- Williamson O., 2000, *The New Institutional Economics: Taking stock, looking ahead*, Journal of Economic Literature, no. 38, s. 595-613.
- Woźniak M., 2008, *Instytucjonalne uwarunkowania spójności społeczno-ekonomicznej*, [w:] Kopycińska D. (red.), *Polityka ekonomiczna państwa we współczesnych systemach gospodarczych*, Katedra Mikroekonomii, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, s. 40-54.